

TARBIYASI OG'IR BOLALAR BILAN OLIB BORILADIGAN PEDAGOGIK VA PSIXOLOGIK ISHLAR

FarDU Pedagogika yo'nalishi 1-kurs talabasi

Najmiddinova Saodat Abduvohid qizi

Annatsiya: *Mazkur maqolada, tarbiya psixologik jarayon ekanligi, sharq mutafakkirlarining tarbiya haqidagi qarashlari hamda tarbiyasi qiyin bolalarni tarbiyalashning nazariy asoslari haqida fikrlar bildirilgan. Shuningdek, tarbiyasi og'ir o'quvchi bilan ishlashda muvaffaqiyatga erishish uchun, eng avvalo, ularning oilasi, do'stlari to'g'risida ma'lumotga ega bo'lishimiz lozim.*

Аннотация: *В данной статье изложены мнения о том, что воспитание представляет собой психологический процесс, взгляды восточных мыслителей на образование, теоретические основы воспитания детей с трудностями в обучении. Также, чтобы добиться успеха в работе со студентом с трудным образованием, в первую очередь нам необходимо иметь информацию о его семье и друзьях.*

Annotation: *In this article, opinions are expressed about the fact that education is a psychological process, the views of eastern thinkers about education, and the theoretical foundations of raising children with difficulty in education. Also, in order to succeed in working with a student with difficult education, first of all, we need to have information about their family and friends.*

Kalit so'zlar: *strategiya, trening, individual, deviant, terapevt, professional emotsional ehtiyoj, terapiya, prinsipial, profilaktik, stigmatizatsiya, fenomen.*

Ключевые слова: *стратегия, обучение, личность, девиант, терапевт, профессиональная эмоциональная потребность, терапия, принцип, профилактика, стигматизация, феномен.*

Key words: *strategy, training, individual, deviant, therapist, professional emotional need, therapy, principle, prevention, stigmatization, phenomenon.*

KIRISH

Psixologiyada axloq atamasidan tur va inson faolligi darajasini uning faoliyati, mushohadasi, tafakkuri, muloqoti kabi ko‘rinishlari bilan bir qatorda belgilash uchun keng foydalaniladi. Inson axloqi to‘g‘risida ilmiy tasavvurlar XX asrning boshlarida bixevioristlar uni psixologik fanning predmeti deb e‘lon qilgan vaqtdan boshlab, ayniqsa, shiddatli rivojlanish tusini oldi.

Jamiyatimizda yoshlar tarbiyasida ayrim bo‘shliqlar vujudga kelayotganini dunyoqarashi past, bilimi zaif, yosh bo‘lsada, jinoyatga qo‘l urgan, giyohvandlikka moyil, ichkilik va chekishga ruju qo‘ygan, o‘qishga qiziqmaydigan, tarbiyasi o‘g‘ir bolalarning borligi tashvishli holder. Bolaning maktab vaqtida shakllanishida o‘qituvchi, mutaxassis pedagog hodimlar, ya’ni sinf rahbarlari va boshlang‘ich sinf o‘qituvchilarining roli kattadir.

Shaxsning og‘ishgan xulqining shunday maxsus xususiyatlarini ajratish maqsadga muvofiqki, u bizga bu xulqni boshqa fenomenlardan farqlashda, shuningdek, aniq bir odamda uning mavjudligi hamda dinamikasini aniqlash zaruratida yordam bersin:

1. Shaxsning og‘ishgan xulqi—bu umumqabul qilingan yoki rasman o‘rnatilgan ijtimoiy me‘yorlarga mos tushmaydigan axloq. Boshqacha aytganda, bu harakat mavjud qonunlar, qoidalar, an‘analar va ijtimoiy buyruqlarga mos tushmaydigan harakatlardir. Deviant axloqni me‘yordan og‘ishgan axloq sifatida baholashda ijtimoiy me‘yorlar o‘zgarishini inobatga olish lozim.
2. Shaxs va deviant axloq, uning namoyon bo‘lishi boshqa odamlar tomonidan salbiy baholanadi. Salbiy baho jamoatchilik muhokamasi yoki ijtimoiy

sanksiya, shu jumladan, jinoiy jazo shakliga ega bo'lishi mumkin. Dastavval, sanksiyalar istalmagan axloqning oldini olish vazifasini bajaradi. Biroq, boshqa tomondan ular shaxs stigmatizatsiyasi—unga tamg'a osish kabi salbiy ko'rinishga olib keladi. Masalan, jazo muddatini o'tab, "me'yoriy" hayotga qaytgan odamning moslashuvdagi qiyinchiliklari yaxshi ma'lum. Insonning yangi hayot boshlashga intilishi ko'pincha atrofdagi odamlarning ishonmasligi va ularni rad etishi natijasida barbod bo'ladi. Deviant tamg'asi sekin-asta deviant tenglikni shakllantiradi. Shunday qilib, axmoqona shuhrat xavfli yakkalanishni kuchaytiradi, ijobiy o'zgarishlarga to'sqinlik qiladi va deviant axloqning takrorlanishini chaqiradi.

3. Og'ishgan xulqning xususiyatlari shaxsning o'zi yoki atrofdagilarga ahamiyatli tarzda hayot sifatini pasaytirgan holda real zarar keltirishi hisoblanadi. Bu mavjud tartibning noturg'unligi, ma'naviy va moddiy zarar keltirish, jismoniy zo'rlik va dard-alam yetkazish, sog'ligining yomonlashishi bo'lishi mumkin. Deviant axloq o'zining eng so'nggi ko'rinishlarida hayot uchun bevosita xavf tug'diradi, masalan, suiiste'mol axloq, zo'ravonlik jinoyatlari, "og'ir" giyohvand moddalar iste'mol qilish kabilar. Zararning psixologik namoyon bo'lishi o'sha odamning o'zi yoki uning atrofdagilarning aziyat chekishidir.
4. Ko'rib chiqilayotgan axloqni muhim takrorlanuvchi deb xarakterlash mumkin. Agar 7 yoshli bola ota-onasidan so'ramay shirinliklar uchun uncha katta bo'lmagan mablag'ni olgan bo'lsa, kelgusida ijtimoiy tartibni buzmasa, ushbu axloqni og'ishgan sifatida baholash odobdan bo'lmaydi. Aksincha, o'smir tomonidan sistematik tarzda anglangan holda pul o'g'irligi sodir etilsa—bu og'ishgan xulq shakllaridan biri hisoblanadi.
5. Axloqni og'ishgan deb kvalifikatsiya qilish uchun u shaxsning umumiy yo'nalganligi bilan muvofiqlashishi zarur. Bunda axloq nostandartlar

vaziyatlar oqibati, krizisli vaziyat oqibati yoki o'z-o'zini muhofazalashoqibati bo'lmasligi lozim.

6. Og'ishgan xulqning xususiyatlaridan biri u tibbiy me'yorlar chegarasida ko'rib chiqiladi. U garchi patalogik holat bilan uyg'unlashsa-da, psixik kasalliklar yoki patalogik holat bilan tenglashtirilmasligi darkor. Psixik parokandalik holida psixik kasal odamning patalogik axloqiga o'rin bor. Patalogik axloq tibbiy me'yorlardan og'ishadi, birinchi darajasi tibbiy aralashuvni talab qiladi va psixatriyada, masalan, psixik kasallarning deviant axloqi sifatida o'rganiladi.
7. Og'ishgan xulqning xususiyatlaridan biri u ijtimoiy moslashmaganlikning turlicha ko'rinishlari bilan birga boradi. Ushbu axloq kasallik yoki o'limga olib kelishi shart emas, biroq u tabiiy sur'atda ijtimoiy moslashganlik holatini uyg'otadi yoki kuchaytiradi. Moslashmaganlik holati, o'z navbatida, shaxsning og'ishgan xulqini mustaqil sababi bo'lishi mumkin.
8. Og'ishgan xulqning oxirgi belgisi sifatida uning ifodalangan individual va yosh-jinsiy o'ziga xosligini ta'kidlash mumkin. Og'ishgan xulq, dastavval, shaxsning jamiyatda tashqi mavjudligini aks ettiradi. U "icki" jihatdan o'ta turli-tuman bo'lishi mumkin. Deviant axloqning bir xil turlari har xil odamlarda turli yoshda turlicha ko'zga tashlanadi.

Ta'lim muassasasida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan amalga oshiriladigan ishlar tartibi:

- Tarbiyasi og'ir bolaning yashash joyida ham nazoratga olinishini ta'minlash;
- Voyaga yetmagan o'quvchilarning ijobiy yoki salbiy tomonga o'zgarishini doimiy nazorat qilib boorish;
- Mahallada hamda maktabda tarbiyasi og'ir bolaning qiziqarli ish bilan shug'ullanishini ta'minlash;
- Mahallada tarbiyaning ta'sirini oshirish;

- Darslarga sababsiz kelmay qolgan o'quvchilar haqida aniq ma'lumotlarga ega bo'lish, ular bilan darhol profilaktik ishlarni amalga oshirish;
- Har bir o'quvchining oilaviy sharoiti bilan birga psixik, fizik rivojlanishini kuzatib boorish;
- O'quvchilarning oilaviy sharoitini o'rganib, ularning ota-onalari haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lish;
- Naktab psixologi bilan hamkorlikda tarbiyasi og'ir o'quvchilarning psixik holatlarini kuzatib boorish.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Kuzatishlar natijasiga ko'ra, oilaning to'liq yoki noto'liqligi ham bolalar va o'smirlar nazoratsizligining kelib chiqishiga u yoki bu ko'rinishda ta'sir qiladi. Shu boisdan oilada ota-onalarning birgalikda aniq, inoq yashashligi bolalar va o'smirlar xulqidagi og'ishlarning oldini olishda muhim hisoblanadi. Oilada nizoli vaziyatlar ko'plab uchrab turadigan nosog'lom oilada o'sayotgan o'smir uchun ham ota-ona mehri turli xil oilaviy urush-janjallardan, muammolardan ustun turadi. Demak, bolalar xulq-atvoriga kuchli ta'sir ko'rsatuvchi omil bu ota-ona, oila a'zolari va maktab jamoasi ta'siridir. Ta'lim tizimida tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan olib boriladigan tuzatish ishlar:

- Maktab ichki nazoratiga olish va ular bilan davra suhbatlari tashkil etish;
- O'quvchilarni qiziqishlariga qarab to'garaklarga jalb etish;
- O'quvchilarning oilaviy sharoitini o'rganish;
- Ota-onalar bilan hamkorlikni kuchaytirish;
- Maktablarining alohida ichki nazoratiga olingan o'quvchilar bilan tushuntirish ishlarini olib borish;
- O'quvchilarning ushbu ro'yhatga olinganligini o'ziga va tengdoshlariga oshkor qilmagan holda profilaktik tadbirlarni amalga oshirish va ularga nazoratchi-pedagoglarni biriktirish;

Muhim masalani hal etishda guruh rahbari quyidagi vazifalarni majmuali hal qilish lozim: o'smir shaxsni shakllantirishda uning atrof muhitga, ijtimoiy hodisalarga, kishilarga munosabatini hisobga olish lozim. Chunki o'smir muayyan narsalarga nisbatan munosabat shakllangan bo'ladi. O'smir xulq-atvorini baholashda kattalarning qat'iyatligi, prinsipialligi sinchikov o'quvchi tomonidan tahlil qilinadi. Shuning uchun rag'batlantirish va jazolash usullari oqilona, o'z vaqtida qo'llanishi kerak.

Psixologik adabiyotlarda mehnat bilan jazolash o'smir psixologiyasida keskin o'zgarish yasashi ifodalangan. Ma'lumki, hamma o'quvchilarga mehnatning qahramonlik, yaratuvchilik ekanligi uqtirib kelinadi. Favqulotda mehnatdan jazo sifatida foydalanish ularga mutlaqo yomon ta'sir ko'rsatadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Tarbiyasi og'ir bo'lgan bolalar ko'pincha o'ziga xos ehtiyojlar va qiyinchiliklarga ega bo'ladi. Bu bolalar bilan ishlashda e'tibor berish kerak bo'lgan ba'zi asosiy omillarga quyidagilarni aytish mumkin:

1. **Sabr-toqatli bo'lish:** bu bolalar bilan ishlashda sabr-toqat muhim rol o'ynaydi. Ular o'z qobiliyatlari va xulqlarini o'zgartirish uchun vaqt talab qilishi mumkin.
2. **Aniq va izchil chegralar:** bolalar aniq chegaralar va qoidalar bilan yaxshiroq ishlaydi. Bu ularga nima kutilayotganini tushunishga yordam beradi.
3. **Ijobiy mustahkamlash:** yaxshi xulq-atvorni rag'batlantirish uchun ijobiy mustahkamlashdan foydalanish kerak. Ularni kichik yutuqlar uchun ham maqtash va mukofotlash motivatsiyani oshirishi mumkin.

4. **Muhabbat va qo'llab-quvvatlash:** bolalar o'zlarini sevgi va qo'llab-quvvatlash his qiladigan muhitda yaxshi rivojlanadilar. Ularga mehr ko'rsatish va qiyinchiliklarda qo'llab-quvvatlash juda muhim.
5. **Muloqot va tinglash:** bolalar bilan ochiq va samimiy muloqot qilish ularga o'z his-tuyg'ularini ifodalashga yordam beradi. Ularning gaplariga diqqat bilan quloq solish kerak va ularni tushunishga harakat qilib ko'rish kerak.
6. **Moslashuvchanlik:** har bir bola o'ziga xosdir va bir usul hamma uchun mos kelmasligi mumkin. Sharoitga qarab moslashuvchan bo'lish kerak va turli usullarni sinab ko'rish lozim.
7. **Professional yordam:** agar bola tarbiyaviy muammolar bilan juda katta qiyinchiliklarga duch kelayotgan bo'lsa, professional mutaxassislar (psixologlar, pedagoglar) yordamiga murojaat qilish kerak bo'lishi mumkin.

Bu qoidalar bolalarni tarbiyalashda yordam berishi mumkin, lekin har bir bola o'ziga xosdir va muayyan sharoitlarga moslashuv talab etadi.

Tarbiyasi og'ir bolalar bilan olib boriladigan pedagogic va psixologik ishlar o'ziga xos yondashuvni talab qiladi. Bunday bolalar bilan samarali ishlash uchun quyidagi usullar va strategiyalarni qo'llash mumkin:

Pedagogik yondashuvlar

1. **Individual yondashuv:** har bir bolaning shaxsiy ehtiyojlari va qobiliyatlarini inobatga olish. Moslashtirilgan ta'lim rejalari yaratish va amalga oshirish.
2. **Pozitiv mustahkamlash:** bolaning yaxshi xulq-atvorini rag'batlantirish va mustahkamlash. Mukofotlar va maqtovlar orqali ijobiy motivatsiya yaratish lozim.
3. **Izchil va aniq qoidalar:** aniq va izchil qoidalar va chegaralarni belgilash. Bolalarga bu qoidalarni tushuntirish va ularni amalda qo'llashni ta'minlash lozim.

4. **O'quv muhiti:** o'quv muhitini bolaning ehtiyojlariga moslashtirish. Stress va chalg'ituvchi omillarni kamaytirish.

Psixologik yondashuvlar

1. **Emotsional qo'llab-quvvatlash:** bolaning emotsional ehtiyojlarini tushunish va qondirish. Ishonchli va qo'llab-quvvatlovchi munosabat o'rnatish lozim.
2. **Muloqot ko'nikmalari:** bolalar bilan samaralimuloqot qilish. Ularni tinglash va fikrlarini hurmat qilish lozim.
3. **Muammolarni hal qilish ko'nikmalari:** bolalarga muammolarni hal qilish ko'nikmalarini o'rgatish. Ularni stress va ko'nikmalarni boshqarishda yordam berish lozim.
4. **Davolash va terapiya:** zarurat tug'ilganda, professional psixolog yoki terapevt bilan maslahatlashish. Kognitiv-behavioral terapiya, o'yin terapiyasi yoki oilaviy terapiya kabi usullarni qo'llash lozim.

Ota-onalar va o'qituvchilar uchun tavsiyalar

1. **Hamkorlik:** ota-onalar va o'qituvchilar o'rtasidagi yaqin hamkorlik o'rnatish. Bolaning rivojlanishini kuzatish va kerakli choralarni ko'rish lozim.
2. **Doimiy baholash:** bolaning tarbiyasi va o'qishidagi o'zgarishlarni muntazam ravishda baholash. Kerak bo'lganda yondashuvlarni o'zgartirish yoki yangilash lozim.
3. **Ta'lim va treninglar:** ota-onalar va o'qituvchilar uchun maxsus treninglar va seminarlar o'tkazish. Ularni baholar bilan ishlashda yangi usullar bilan tanishtirish lozim.

Bu yondashuvlar va strategiyalar tarbiyasi og'ir bolalar bilan samarali ishlashda yordam beradi. Har bir bola o'ziga xos va individual yondashuvni talab

qiladi, shuning uchun doimiy ravishda yangi usullarni sinab ko'rish va moslashtirish muhimdir.

Bola tarbiyasida birinchi galda oilaviy tarbiyani, ya'ni oiladagi sog'lom munosabatni qaror toptirish "oila-maktab" hamkorligini to'g'ri yo'lga qo'yish, Bolani balog'at yoshiga xos xususiyatlarini to'g'ri anglagan holda, tarbiya jarayoniga maqsadli yondashish, ko'plab salbiy omillarni kelib chiqishining oldini oladi. Ma'lumki oilaning ijtimoiy-psixologik sog'lomligi iqtisodiy omillar bilan ham bog'liq. Oilada ota-onaning egallagan kasb-hunari, jamiyat hayotining rivojiga qo'shayotgan hissalari, ularning kasbiy faol harakat qilishlari kabilar oila budjetiga o'z ta'sirini ko'rsatishi barobarida farzandlar tarbiyasida ham o'z aksini topadi. Oilada o'zaro hurmat, hissiy bir-biriga intilib yashash, oilaviy yakdillik oilaning barqaror bo'lishi omilidir.

O'quvchi-yoshlar o'rtasida axloqiy me'yorlarga mos xulq-atvorni shakllantirishda ta'lim muassasasi, oila va mahalla o'rtasida hamkorlikni yo'lga qo'yish lozim. Insonning birinchi ustozisi onasidir.

XULOSA

Xulasa qilib shuni aytish lozimki, xulqi og'irlashgan bolalar bilan ishlashda har taraflama harakat qilish lozim. Uning atrofidagi hamma narsaga e'tiborli bo'lish lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.Normatov "Umidbaxsh tamoyillar". T.: "Ma'naviyat". 2000.
2. X.Alimov, F.Azimova. bolalar tarbiyasi. Toshkent. 2013.
3. O'. Asqarova. "Pedagogika". Namangan. 2015.
4. X.Rasulova. "Tarbiyasi og'ir o'quvchilar bilan ishlash". 2022.

5. L.Olimov, A.Nazarov. “Xulqi og‘ishgan bolalar psixologiyasi”. O‘quv qo‘llanma. Toshkent. 2020.